

Олена КРАСНИХ,
завідувач навчально-виробничою практикою

*Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж Державного університету
економіки і технологій» (м. Кривий Ріг)*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Необхідність вивчення та аналізу закономірностей розвитку пізнавальних здібностей здобувачів у закладах фахової передвищої освіти, а також виявлення нових технологій та методик навчально-пізнавальної діяльності зумовлена насамперед недостатнім урахуванням індивідуальних особливостей учнів у різний віковий період, а також недостатньою організацією та нормуванням їх інтелектуальних та інформаційних навантажень. Дослідження означеної проблеми передбачає визначення основних компонентів пізнавальних здібностей учня, заснованих, з одного боку, на глибокому аналізі загальних та специфічних, вікових та індивідуальних закономірностей розвитку дитини, а з іншого – на врахуванні вимог нового освітнього стандарту.

Вирішення цього завдання ускладнюється співвідношенням віку та індивідуального розвитку конкретної особистості. Важливо виявити специфіку та своєрідність розвитку окремих компонентів пізнавальних здібностей здобувачів освіти у закладах фахової передвищої освіти, а також їхні здібності та нахили. Вихідною ідеєю дослідження є положення, про вирішальну роль навчання у розвитку старшокласників, що спрямовує на пошук ефективних засобів розвитку їх пізнавальних здібностей [4].

Детальне вивчення наукової літератури з означеної проблеми свідчить, що сутність поняття «здібність» найбільше розкрита у психологічній науці. Для прикладу, у довідковій літературі «здібність» розглядається як природне обдарування (обдарованість, талановитість), схильність до засвоєння чого-небудь, до занять чимось, можливість, уміння щось робити, якість, властивість, стан, що дає можливість виконувати певні дії [1].

У великому психологічному словнику здібності (англ. abilities, aptitudes, capabilities) потрактовано як індивідуально-психологічні

особливості, що відрізняють одну людину від іншої. Вони визначають ефективність виконання певного виду діяльності чи низки робіт, не зведені лише до знань, умінь і навичок, а зумовлені легкістю і швидкістю навчання новим способам та прийомам діяльності [4]. Здібності можна визначити як властивість психологічних функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції; вони мають індивідуальну міру виразності і визначають успішність і своєрідність засвоєння та реалізації тієї чи іншої діяльності [4]. Індивідуально-психологічні особливості особистості теж є умовою успішного виконання тієї чи іншої продуктивної діяльності. Вони тісно пов'язані з загальною спрямованістю особистості, визначають наскільки стійкою є схильність людини до того чи іншого виду діяльності.

Інтелектуальні здібності розглядаються як загальні властивості психіки з її генетичними складовими, що проявляються у різних сферах когнітивної діяльності. Інтелект як загальна здатність пізнання має рівневу структуру: рівень загального інтелекту, рівень групових чинників, а саме: вербальний інтелект та інтелект дій; рівень специфічних чинників, які відповідають окремим субтестам.

Продуктивне мислення поділяють на дивергентне та конвергентне. Дивергентне пов'язане з породженням безлічі рішень на основі однозначних даних. Конвергентне ж мислення спрямоване на пошук єдино правильного результату та діагностується традиційними тестами інтелекту.

Таким чином, передбачається, що здібності є не простим накопичення знань чи розвитком пам'яті, уваги і т. д., але розвитком вищих функцій, які людина опанувала. У результаті може творчо застосувати накопичені знання для подальшого розвитку.

Отже, трактування поняття «здібності» у практичному контексті містить три ознаки:

по-перше, під здібностями розуміються індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої;

по-друге, здібності – це не усі індивідуальні особливості, а лише ті, що мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності чи декількох видів діяльності;

по-третьє, поняття «здібність» не зводиться лише до знань, навичок або вмінь, які вже вироблені у людини [3].

Саме у повсякденному житті під здібностями зазвичай розуміють такі індивідуальні особливості особистості, які не зводяться лише до наявних навичок, умінь або знань, але можуть легко і швидко набутись.

Здібності розвиваються у процесі навчання. З одного боку, вони виступають як результат активної навчально-пізнавальної діяльності особистості, а з іншого – зумовлені високим рівнем вмілості та успішністю діяльності. Таким чином, під здібностями розуміємо індивідуально-психологічні особливості особистості, що визначають успішність пізнання навколишнього світу через індивідуальну своєрідність продуктивної діяльності та творче застосування знань, самостійність.

До пізнавальних здібностей прийнято відносити широке коло умінь людини, її здатність до аналізу та узагальнення інформації, постановки завдання і пошуку шляху їх вирішення, пошуку необхідної інформації з різних джерел, систематизацію і накопичення знань тощо.

Водночас формування свідомо контрольованих пізнавальних умінь не відбувається саме по собі, а йде паралельно з набуттям знань. Їх розвиток може відбуватись тільки за дотримання відповідних умов, спеціально спрямованих на засвоєння учнями логічної сторони навчального матеріалу. Пізнавальні здібності – це відкрита, нелінійна, нерівноважна система, в основі якої є узгоджена, інтегративна взаємодія різних здібностей. Поєднання раціонального та ірраціонального, культуроподібного та природоподібного є джерелом саморуху та внутрішньої активності пізнавальних здібностей [4].

Пізнавальні здібності розглядаються як фізичні та духовні властивості людини, а їх формування та розвиток пов'язаний з пізнавальною діяльністю, активністю, інтересами та потребами сташокласника. Вони формуються протягом усього періоду навчання у школі, у процесі навчально-пізнавальної діяльності і відрізняються своєю специфікою, зумовленою віковими особливостями. Навчально-пізнавальна діяльність – це дії вчителя та учнів, спрямовані на створення дидактичних умов та формування стосунків, що забезпечують ефективне виконання роботи та цілеспрямоване керівництво процесом. Джерелом формування та розвитку пізнавальних здібностей є: пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, пізнавальний інтерес та пізнавальні завдання. Пізнавальні здібності

належать до спеціальних здібностей та є властивостями особистості, що мають істотне значення при виконанні пізнавальної діяльності [3].

Здібності розвиваються у певній діяльності, водночас пізнавальні здібності школярів, зокрема учнів старших класів, формуються в умовах освітнього процесу, а саме в умовах навчально-дослідницької діяльності, яка постає зовнішньою умовою розвитку пізнавальних процесів.

Вивчення наукових джерел дає змогу зробити висновок, що пізнавальні здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що виявляються в успішному пізнанні навколишнього світу в процесі продуктивної навчально-дослідницької діяльності, що має певні цілі та завдання; це самостійне, творче застосування знань, умінь і навичок.

Цілеспрямований розвиток пізнавальних здібностей у здобувачів освіти потребує ґрунтовних знань про загальні та специфічні особливості розвитку особистості, зокрема, про вікові особливості старшокласників, а також урахування особистісних якостей і потреб цього віку.

Список використаних джерел:

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
3. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект. Кіровоград, 2001. 348 с.
4. Кушнір В. А. Дослідницька діяльність у фундаментальній професійній підготовці майбутніх учителів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 150. Кропивницький : РВВ КДП У ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 150. С. 23–28.